

POJAM STVARANJA U RASPRAVI O BITIMA HERMANA DALMATINA

ALOJZ ĆUBELIĆ O. P.

(*Katolički bogoslovni fakultet,
Zagreb*)

UDK 113 Herman Dalmatin
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. X. 2000.

U ovom članku ćemo izložiti problem stvaranja kakvim se vidi i očituje u Raspravi o bitima Hermana Dalmatina. Tu analizu temeljit ćemo na nekoliko tekstova iz same Rasprave koji su istodobno otrgnuti iz konteksta cjelokupnog originalnog filozofskog spisa, ali i nerazdruživo povezani s osnovnom autorovom nakanom pisanja ovog djelca. Naime problem stvaranja je jedno od ključnih pitanja kojima se Herman bavi, a iz te perspektive bit će razvidno koja posebna pitanja zaokupljaju njegov duh. Vrijedno je odmah na početku uočiti da se cjelokupna srednjovjekovna filozofija temelji na čitanju i komentiranju tekstova, dakle na »kulturi čitanja i komentiranja tekstova«. Na taj način se bavimo samim tekstom i pokušavamo u suglasju s povijesnim kontekstom vrednovati doprinose autora.

1. Stvaranje u okrilju Rasprave o bitima

Učenje o stvaranju uključuje raznovrsna pitanja koja su oduvijek obuzimala čovjekov duh. Naime, uvijek se postavljalo pitanje odakle potječe svijet, je li on stvoren ili rođen, ima li početak, zašto je stvoren ukoliko je stvoren. Osim toga nije na odmet postaviti i druga pitanja koja iz tih proizlaze. Kakav je odnos Stvoritelja i stvorenog? Koji su atributi Stvoritelja a koji stvorenog? Ako je stvoren ni iz čega, kako je to onda moguće filozofski opravdati? Koji je odnos stvaranja i rađanja itd? U XII. stoljeću je pitanje odnosa stvaranja i zla također bilo prilično eksploatirano.¹ To je objektivno polazište koje moramo istaknuti kako bismo ispunili pretpostavke za subjektivno »zauzimanje

¹ Usp. A. D. SERTILLANGES, *L'idée de création et ses retentissements en philosophie*, Paris, 1945.

stajališta«. Hermanov pristup tom pitanju znakovit je zato što se ne hvata olako nekog ponuđenog rješenja, već iznosi svoj sud nakon dugog promišljanja.²

U tekstovima koji slijede Herman eksplicitno govori o pojmu stvaranja. Tek nakon prezentacije tekstova može se kritički pristupiti komentaru i analizi postojećih ideja.

Središnje teze Hermanova pojma stvaranja u *Raspravi o bitima* jesu sljedeće:

1. Istovjetnost onoga što je Bog u sebi i njegovih svojstava.

(13) (3) Jer ako je začetnik doista vječan i zato od sebe samoga, što god ima u sebi, isto je to on sam. (4) Tako ima u sebi mudrost, dobro i blaženstvo da je isti sama mudrost, dobro i blaženstvo.

2. Stvoritelj svijeta je jedan, jedini svemoguć, jedini množitelj čitavog svemira i kao takav jamstvo svega stvorenoga, te je izvan svakoga gibanja.

(14) Budući dakle da je stvoreno, jamstvo stvorenoga nužno ostaje onomu koji je jedini stajao na čelu. (2) A svaka se mjera i cilj djela nahodi u množiteljevoj volji. (3) Može se dakle iz svega zaključiti da je jedan sam prvi i posljednji, jedan svemoguć, jedan množitelj čitavog svemira, onaj koji je zaista u čitavosti svoje biti izvan svakog gibanja; jer svako se njegovo gibanje nahodi u njegovu djelu kao što se zaista u množitelju uvijek nahodi ista vrlina i kad sastavlja i kad rastavlja. (5) Štoviše: stvoritelj je zaista uvijek ista moć, a stvoreno nije uvijek. (6) U onome je zaista uvijek ista moć, uvijek ista volja stvoriteljica.

3. Stvaranje je stvaranje počela ni iz čega, a rođenje se pokorava volji prvotnog stvaranja.

4. Prvi tvorni uzrok svemira i množitelj svega je Bog, a drugotni uzrok je njegovo oruđe koje svoje dostojanstvo prima od prvog tvornog uzroka i zauzima prvo mjesto u poretku stvaranja.

(15) Dva su dakle roda svih gibanja prapočetnog uzroka, stvaranje i rađanje, – a ostali rodovi pripadaju drugotnomu uzroku pomoćniku što se pokorava volji prvoga. (2) Stvaranje je zaista od prapočetka stvaranje počela ni iz čega; rađanje je pak rađanje stvari iz prije datih počela sve do sada. (3) Niti je naime prije bilo tvari iz koje bi stvarao – jer je jedini počelo svega – niti je iz njega samoga ono što se od samoga toliko razlikuje, nego je od njega samoga. (4) Što je naime po samome ili iz samoga, isto jest Bog i zato nije od Boga stvoreno, nego rođeno ili proizašlo. (5) Svako se pak djelo uspostavlja

² Usp. HERMAN DALMATIN, *Rasprava o bitima*, preveo Antun Slavko Kalenić, Pula, 1990, (66) (9).

dvostrukim jamstvom, umjetnika dakako i sprave; ali u stvaranju je zaista isti postao umjetnikom i spravom. (6) U rađanju je ipak, kad je već drugog dostojanstva, priudeso sebi tvorac drugu spravu; a ako bi tko samu tu spravu i drugotni na isti način razumijevao u istome, mislim da bi taj ispravno prosuđivao. (7) Postupio je zaista tako da je po sebi samome učinio prvo, a drugo i tako po redu treće i četvrto prepustio svojemu pomoćniku drugotnom uzroku neka to izvede po njegovoj pravoj mjeri i uredbi. (8) To je dakle dvostruka ona razdioba uzroka na prvi i drugotni: jer prvi je tvorni uzrok sam premudri umjetnik svemira i množitelj svega Bog, a drugotni je njegova sprava koja se nahodi među samima njegovim djelima, ali zauzima prvo mjesto i obilježuje ju više cijenjeno jamstvo.

5. Prvi i jednostavni oblik božanskog bića je kao neka slika svih drugih oblika koji iz njega proishode.

(26) Prvi pak začetak svih oblika proishodi od jednostavnoga i čistog oblika božanskog bića od kojega odskakuju kao od nekog zrcala u različne prilike; teološka naime misao naučava da se u ovome dakako obliku nahodi vječna bit tih oblika tako da se svi drugi oblici najispravnije razumijevaju kao, tako reći, neke slike prvobitnoga i istinskog oblika. (2) Sastoji se pak svaki oblik od dva neka dijela – tako reći čitavostna, zato što dovršavaju svukolik čitavost – od kojih je jedan nutarnji odnošaj, a drugi vanjska potpunost. (3) I k tomu se zaista nutarnji odnošaj nahodi u razmjernosti miješanja, a vanjska potpunost u raspostavi lika te su uzor svih stvari prema jednome i drugom rodu količine.

6. Gibanje prapočetnog uzroka dijeli se na stvaranje i rađanje. Rađanje se pak dijeli na prvotno i drugotno. Prvotno rađanje rađanje je iz prvih počela koja nikada ne propadaju, dok je drugotno rađanje podložno propadanju.

7. Ono što pripada poretku stvorenog jest drugo po dostojanstvu, ali od Stvoritelja ima jamstvo i sličnost kako ne bi odlutalo od dobra, tj. ono je slobodno da čini dobro u svom poretku.

(27) Treba dakle napraviti razdiobu svih ovakvih gibanja da bi potpuno bilo poznato što za sada zahtijeva red izlaganja, a što treba ostaviti za sljedeća razmatranja. (2) Budući dakle da je gibanje prapočetnog uzroka podijeljeno na dvoje u stvaranju i rađanju, i rađanje se ponovno podrazdjeljuje na dvoje – na prvotno i drugotno. (3) I stvaranje je zaista stvaranje ovakvih počela, a prvotno je rađanje rađanje prvih stvari iz ovakvih počela koje, pošto su jedanput rođene, nikada ne propadaju jer su zglobljene iz prve savršenosti; drugotno je pak rađanje rađanje iz istih počela preko prvotnoga onoga što se rađa i propada sve do sada kao da je iznova zgotovljeno iz zaostalih malešnosti. (4) I k tomu se čini da zaista stvaranje i prvotno rađanje tako

stoje da unatoč tomu što se čini da je stvaranje po prirodi prije, ipak nikada nije dopušteno da se razumijeva da je prije ili po redu ili po vremenu ili mjestu. (5) Budući pak da drugotno rađanje silazi preko prvoga, nužno i po vremenu dolazi kasnije tako da su zaista ova gibanja, kako je to već rečeno, vlastita gibanja samoga prapočetnog uzroka. (6) Drugotno ipak rađanje s ostalim gibanjima pripada sljedećemu uzroku što ga je sebi uzeo gospodar za dovršavanje onoga što je drugog dostojanstva ako doista stoji načelo da je – kad je već sve zaista imalo biti veoma dobro – ono što je bilo prvo samo bivalo i najbolje. (7) Ono je naime u redu dobra prvo što je najbolje. (8) Nije naime ništa bilo na čelu prema čijemu bi liku oblikovao ono što je prvo izlazilo osim prema svojem; a budući da drugo, jer je ovo prvo bilo tako reći umetnuto u sredinu, nikako nije moglo doprijeti do njega samoga, htio je da se odslikava barem prema sličnosti i jamstvu toga prvoga kako ne bi što od načela dobra odlutalo, osobito jer je, kao što je množitelj to prvo stvorio bez naknade, tako i ono samo – ne budući dokolno jer nije u prazno rođeno – vraćalo svojem množitelju dostojne plodove. (9) Ovaj dakle drugotni uzrok mislim da treba ispravno razumijevati kao sam prvotni porod. (10) A budući da njegovo jamstvo prate sva drugotna gibanja, pristoji se prije svega istraživati njegovo rađanje, to jest prvi snošaj oblika s tvarju.

2. Komentar tekstova o stvaranju

Herman se, pri razvijanju središnjih teza teksta služi onodobnim jezičnim instrumentarijem, te u tako reći »zgnusnutim rečenicama« sažimlje ono što je bitno za određenu temu. Striktno se drži svoje metodologije³ koja se pokazuje, rekli bismo danas, kao racionalizam otvoren za pretresanje svakog pitanja, jer se u dokazivanju očituje kao misliljel koji neprestance dijalogizira s antičkom i arapskom tradicijom, biblijskim tekstovima, autoritetima iz astronomije, a često dotiče mišljenja koja proizlaze iz svakodnevnog iskustva.

Iz ovoga je pak razvidno da se sama struktura teksta temelji na organskom jedinstvu i da Herman gaji golemo povjerenje u ljudski razum odnosno u snagu dokaza.⁴ On ne želi lakoumno pristajati uz uhodane načine razmišljanja i prihvaćati plodove pjesničke uobrazilje koji su ionako imali posve drugi cilj od uvjeravanja. Njegova argumentacija sadrži u sebi snagu kritičkog razuma koji vrednuje doprinos starih i pruža pokušaj vlastitog odgovora na

³ HERMAN DALMATIN, *Rasprava o bitima*: (95) (3) Nama se dakle čini da treba pretresti kako s time stoji, kako ne bismo ni uz koga lakoumno pristali. (4) Budući pak da se to ne može učiniti bez dokazivanja, – a upravo je nemoguće da se ovo dokazivanje zaista daje u cijelosti na ravnome, ... itd«.

⁴ Isto: (43) (1) Ovo bi zaista zaključivanje imalo dokaznu snagu samo ako bi sam korijen i temelj dokaza čvrsto stajali.

postavljeni upit. Time se dakako otvara put istinskom dijalogu koji nije jednostrano slušanje samoga sebe, nego kritičko vrednovanje stajališta autoriteta i vlastito razumijevanje stanovitih problema.

Naš je cilj komentarom osvijetliti sam sadržaj predstavljenih tekstova. Tako se odmah na početku moramo pitati o leksičkom pojmu stvaranja. Moramo vidjeti koje je zapravo značenje pojma stvaranje.

Tradicionalna definicija stvaranja glasi: stvaranje je proizvodnja stvari iz ništa nje same i podloge. »Creatio est productio rei ex nihilo sui et subiecti« ili kako donosi Toma Akvinski u Sumi teologije, I, q. 45, a. 1 corp.: »creatio, quae est emanatio totius esse, est ex non ente quod est nihil«.

Hoće se reći da čin stvaranja ne pretpostavlja ništa od same stvari, ni nju samu ni tvar iz koje bi bila izvedena. »Ništa« se ovdje ne smije shvatiti kao neka tvar koja bi bila prije samog stvaranja, te bi iz nje nastala stvorenja, nego u smislu »ni iz čega«. Naime, ništa zapravo ne postoji. Ne postoji praznina. Te dvije riječi nemaju smisao osim negacije koja, ukoliko ništa ne postavlja, ne predstavlja ničemu zapreku.

Osim toga, pojam stvaranja određuje se na različitim razinama. Tako govorimo o općenitom, umjetničkom i teološkom smislu tog pojma. Nerijetko se govori o tzv. umjetničkom stvaralaštvu, o stvaralačkoj imaginaciji i drugim vrstama »stvaranja«. No nas zanima prije svega filozofsko-teološki pojam stvaranja jer se takav pokazuje u Hermanovu spisu. Premda Herman striktno ne definira pojam stvaranja, čini se da on integrira biblijski pojam iz Knjige Postanka (creatio ex nihilo) s Platonovom interpretacijom nastanka i opstanka svijeta izloženom u *Timeju*. Tu se dakako ne razlikuje od drugih mislitelja proizašlih iz škole u Chartresu.⁵

Naime, Platonski nauk u njihovim očima pridonosi dostojanstvenom promicanju kršćanskih dogmi. Ta uporaba platonizma temelji se na općenitom uvjetu naobrazbe i kulture koja ima za osnovno polazište drevne tekstove od »auctores«, a učitelj pomaže pri »čitanju«. Svako od sedam slobodnih umijeća u školi u Chartresu imalo je »auctores«. ⁶ Već i površan pogled na plan tog enciklopedijskog priručnika pokazuje nam vrsno mjesto koje zauzima Boetije. Njegova *Utjeha filozofije* u srednjem je vijeku bila bestseller⁷, a učitelji iz škole iz Chartresa vrednovali su je zbog njezine nezaobilazne dubine.

⁵ Usp. J. M. PARENT, *La doctrine de la création dans l'école de Chartres*, Paris, 1938.

⁶ Usp. M. LEMOINE, *Théologie et platonisme au XIIIe siècle*, Paris, 1988.

⁷ Iskreno se nadamo da će najčitanija knjige poslije Biblije u srednjem vijeku uskoro biti prevedena i na hrvatski jezik jer je ona nezaobilazni temelj za svako iole ozbiljnije istraživanje srednjovjekovne misli.

Osnovni nauk koji su koristili učitelji iz Chartresa, poput Bernarda Chartresa, Gilberta de Porréa, Thierrya de Chartresa, Guillaume de Conchesa te Bernarda Silvestrisa, koji također dolazi u doticaj sa školom u Chartresu, većim dijelom proizlazi od Boetija i Platona od kojeg su posjedovali jedino *Timeja* koji je opet bio čitan pomoću Boetija. Literarni oblik »komentara« ili »glosa« u to je doba veoma raširen i upravo u tekstovima takve naravi pronalazimo usporedne pristupe najvažnijih paralelnih mjesta učenja o stvaranju. Premda to nigdje izričito ne spominje, Herman je poput svojih učitelja i prijatelja, potpuno u skladu s duhom XII. stoljeća, zanesen Antikom. Ta zanesenost proizlazi iz njihove potrebe da ustanove vezu između raznovrsnih spoznaja te odgovora prigovorima između »auctores« na koje se pozivaju te traženju suglasja između Platona i Svetog pisma. Da bi se pravilno izvršila dioba disciplina, koja se kod njih očituje na drukčiji način nego kod autora iz XIII. stoljeća, treba voditi računa o tome kako bi se izbjegla svaka pogreška u vrednovanju njihove metode.⁸ Riječ filozofija u njihovoj uporabi nema precizni i ograničeni smisao koji joj mi danas dajemo. Naime, nama koji danas razmišljamo s distance o, primjerice, nekom problemu iz X, XI. ili XII. stoljeća može izgledati čudnim da se neke specifično teološke teme svrstavaju u filozofiju. Neka srednjovjekovna teološka tema može biti strana stanovitoj povijesti filozofije, ali takva povijest filozofije zapravo isključuje neki drugi pristup osim tzv. »povijesti problema«. Ona bi rekla da ta tema nije filozofska i da ona ne može biti sastavni dio povijesti srednjovjekovne filozofije. Međutim, nije naša nakana modernizirati nekog autora niti trpati nekoga tamo gdje mu nije mjesto. Naša je zadaća vidjeti koju je konkretnu ulogu srednjovjekovna filozofija imala za ljude prošlih vremena.⁹

Upravo zbog takvog neospornog utjecaja koji su imali »auctores« i kod Hermana je primjetna tendencija da pomiri izvješće iz Knjige Postanka s Platonovom interpretacijom nastanka svijeta izloženoj u *Timeju*. *Timej* je osim psihologije, kozmologije i teodiceje izložio teologiju, i njegova sklonost da predstavi Boga kao autora i oca svemira uspjela je jer je čitav srednji vijek na tim mjestima anticipirao svoju vlastitu teologiju. »Kršćanski, arapski ili židovski mislioci pristupaju tom tekstu s istom gorljivošću tako da su ga štovali poput kanonskih knjiga. Srednjovjekovni autori koji su poznavali *Timeja* u latinskoj verziji, koju je sastavio Kalcidije u 6. stoljeću posl. Krista neprestance se na nj pozivaju. Isto tako jedna od najoriginalnijih škola srednjeg vijeka, škola u Chartresu trudila se pomiriti indikacije iz *Timeja* o nastanku svemira

⁸ Usp. G. DAHAN, Une introduction à la philosophie au XIIe siècle, Le tractatus quidam de philosophia et partibus eius, AHDLMA, Paris, 1983, str. 155–180.

⁹ Usp. K. FLASCH, *Introduction à la philosophie médiévale*, Fribourg, 1992; autor ove knjige donosi novi i neočekivani pogled o povijesti srednjovjekovne filozofije.

s tekstovima Knjige Postanka koji se odnose na stvaranje.«¹⁰ No postavlja se pitanje može li bog kao autor svijeta kojeg nam predstavlja *Timej* biti istovjetan s Bogom Stvoriteljem iz Biblije?

Herman nije dvojio da je Bog kao množitelj svemira istovjetan biblijskom Bogu Stvoritelju. Naime, postavljalo se pitanje posjeduje li Platonov Bog sva neotuđiva svojstva kršćanskog Boga. Pored toga može li se njegova djelatnost pripisati u svim točkama Bogu Stvoritelju. Herman preuzima Platonovo učenje o demijurgu dajući mu stvoriteljska obilježja. Sve što se rađa pretpostavlja neki uzrok kojem duguje svoje postojanje, a primijenjeno na svijet treba reći da svijet duguje svoje postojanje Bogu.

Postoje dakle prema Platonu dva načela stvari, smještena tako reći na dva pola, na kojima jedan biva skoro protuteža djelatnosti drugoga: Bog i materija.

Herman ima pouzdanja u Platona kao i svi učitelji škole u Chartresu, ali on tumači njegove odlomke stvaranja u kreacionističkom smislu premda bi njihovo tumačenje moglo ići u drugom smjeru.

U XII stoljeću nije manjkalo teologa koji su prigovarali Platonu da je ograničio božansku uzročnost, što ga dakako odvaja od kršćanske koncepcije Boga Stvoritelja.¹¹

Poput Platona, Herman procjenjuje da je nužno postaviti jedinstvo prije svakog mnoštva, ali uzrok jedinstva tu će biti protežniji i dublji. Za Hermana jedinstvo nije manje od samog Boga, i u istom vidu ono je također nepromjenljivo i vječno.¹² Tomu nasuprot stvorenje, to jest ostatak izvan Boga je mnoštvo, promjenjivost, nevječnost i potpuno otkriva Boga čiji je proizvodni uzrok uistinu stvaralački. Materija je dakle ovisna o Bogu. Jedinstvo je nužno u temelju svega, koje stvara materiju i tu Herman otkriva istinsku Platonovu misao. Platon se ipak nije uzdigao do ideje univerzalne Božje uzročnosti koja se oslanja na ideju Božanskog bića. Naime, prema Platonu Demijurgova djelatnost ograničava se na uređenje materije koju tvori prema modelu ideja. Materija je čista mogućnost, kao forma ona je čin. Materija nije ništa sama, ali može biti. Ne treba ipak vjerovati da je za Platona materija suvječna. Tomu nasuprot ona proizlazi od Boga, jer on posve slijedi učenje svog učitelja Pitagore koji je u temelju svega postavio jedinstvo stvari i dvojstvo, Boga nazvavši jedinstvom a materiju dvojstvom.

¹⁰ PLATON, *Timée*, traduit par Albert Rivaud dans *Oeuvres complètes*, t. X, *Timée*, Paris 1956, str 3–4.

¹¹ HUGO A SANCTO VICTORE., *Elucid. in Pentateuchon*, c. IV, PL 175, 33 B; *De sacramentis*, I, 1. PL 176, 187 B; PETRUS COMESTOR, *Hist. scolastica*, PL 198, 1055C.

¹² Usp. HERMAN DALMATIN, *Rasprava o bitima*: pogl. 14.

Prema Platonu svijet nije plod slučaja budući da su ideje prve forme kao stabilni razlozi prethodili njegovoj tvorbi. Svijet je djelo božanske mudrosti u kojoj su ujedinjeni nepromjenjivi primjerci stvorenja.

Platon u *Timeju* izlaže svoje viđenje formalnog uzroka nastanka svijeta. Formalni je uzrok božanska mudrost. Zašto? Zato što je božanska mudrost racionalna. Zbog čega svijet postoji? »Zato što je onaj koji ga je oblikovao dobar, i nije zavidan, htio je da mu sve sličí što je više moguće«. Takav odgovor iznosi *Timej* a s njim se slaže i sveti Augustin koji potvrđuje da je upravo Božja dobrota motiv stvaranja.¹³ Bog je ili imao potrebu za svijetom ili nije. Trećega nema. U prvom slučaju Bog ne bi bio suvereno savršen i neovisan, a u drugom slučaju djelovao bi uzalud. Treba reći da je Bog stvorio svijet zato što je suvereno dobar. Sloboda teži pružanju i komuniciranju drugima onog što se posjeduje.

Čovjeku pripada privilegirano mjesto na ljestvici stvorenja zato što je on nakon Boga svršni uzrok stvorenog fizičkog svijeta. Bog sam sebi dostaje. On je sam sebi dostatan. Čovjek je tomu nasuprot toga lišen, i zbog toga je božanska providnost stvorila svijet i sve što svijet sadrži da bi bila u službi čovjeka, i kad je sve bilo spremno, Bog je čovjeka uveo u dobro uređeno prebivalište. Čovjek je na neki način »conclusio omnium«, da se poslužimo izričajem Scota Erigene jer ima nešto zajedničko sa svim kategorijama bića.

Postoji nužnost ljubavi, koja tako reći, nalaže Bogu da stvara jer ljubav ne može biti sterilna. Bog djeluje ukoliko je dobar. Ta dobrota njegova je prirodna osobina. Biti Bog i biti dobar u njemu je jedno te isto. On je sama Dobrota.

3. Hermanov doprinos poimanju stvaranja

Sada je potrebno procijeniti i vrednovati filozofsku važnost predstavljениh Hermanovih tekstova o stvaranju. Da bismo to poduzeli ta kritika prvotno uključuje imanentnu (internu) kritiku tekstova koja vodi računa o logičkom razvitku Hermanovih misli o stvaranju te o postojanosti i suvislosti tekstova. Već smo naglasili da je Herman posebno osjetljiv u izlaganju svojih teza te pozoran u tome da svaku svoju rečenicu potkrijepi »čvrstim« dokazom.¹⁴ Osim toga, »utroba« samih argumenata pokazuje Hermanovu sposobnost logičkog razmišljanja i suvislost eksplicacije, premda nije uvijek posve jasno na koga ili na što Herman aludira u svakoj rečenici. S tim u svezi postavlja se prijevka potreba puno šireg proučavanja izvora njegove misli od

¹³ *De Civitate Dei*, Lib. XI, c. 21 in fine; PL 41, 335a.

¹⁴ Primjera radi, u *Raspravi o bitima* potrebno je uočiti u sljedećim poglavljima nijansiranost njegovog pristupa: (41) (1), (44) (6), (58) (4), (69) (1–4).

onoga što je naša nakana u ovom članku.¹⁵ Promotrimo samo kratko argumentaciju stvaranja počela ni iz čega, o čemu Herman govori kad luči stvaranje i rađanje. »(15) (2) Stvaranje je zaista od prapočetka stvaranje počela ni iz čega; rađanje je pak rađanje stvari iz prije datih počela sve do sada. (3) Niti je naime prije bilo stvari iz koje bi stvarao – jer je jedini počelo svega – niti je iz njega samoga ono što se od samoga toliko razlikuje, nego je od njega samoga.« Iz ovoga je navoda pak razvidno da Herman pokušava razumski shvatiti i objasniti pojam stvaranja koji je također članak kršćanske ispovijesti vjere. On je dakle prije svega motiviran da nešto što dolazi iz područja vjere pokuša i razumski prihvatiti i suvislo izložiti. Kontekst XII. stoljeća dakako da je različit od, primjerice, vremena svetog Augustina. Kad, naime, Augustin govori o »creatio ex nihilo«, onda je to njegova prvotna reakcija na vrijeme kad je bio sljedbenik manihejske sljedbe. U njegovim očima svijet može imati samo dva podrijetla. Ili ga je Bog stvorio ni iz čega ili ga pak doводи u postojanje iz svoje vlastite supstancije. Budući da bi ova posljednja hipoteza svodila božansku supstanciju na nešto konačno, pokretno, podvrgnuto propadanju, Augustin je odbija prihvatiti. Ostaje dakle da Augustin prihvati tezu da je Bog stvorio svijet ni iz čega. Ali tada se pojavljuju drugi problemi, daleko teži od ove početne dvojbe. Ono što je teško shvatiti sadržano je u pitanju kako vječno i nepromjenjivo može proizvesti vremenito i promjenjivo?¹⁶

Možemo kao primjer drukčije filozofske metodologije i argumentacije izdvojiti svetog Tomu Akvinskog koji opširno raspravlja o pitanju stvaranja i drugim pitanjima s tim u svezi, primjerice u II. knjizi *Sume protiv pogana*.¹⁷ Tomu nasuprot Herman izlaže svoje učenje u posve drukčijem ekonomskom, političkom, kulturnom i socijalnom kontekstu. Već smo spomenuli isti kurs škole u Chartresu. S obzirom na temu stvaranja izdvojimo jedino Glose Guillaumea de Conchesa o Boetijevoj *Utjehi filozofije* te Glose o Platonovom *Timeju*. K tome treba pribrojiti Anonimni komenatar o Boetijevom *De Trinitate* i napoljetku *Liber de eodem secundus* pridružen *De sex dierum operibus* Thierryja de Chartresa. Sva ova spomenuta djela potrebno je proučiti da bismo stekli sintetičku sliku filozofsko-teološke važnosti, u našem konkretnom slučaju, učenja o stvaranju i da bismo na koncu istaknuli zanemarenu važnost pojedinih autora i njihovih misaonih dometa. Općenita povijest sred-

¹⁵ O povijesti pitanja nastanka svijeta neizostavno je konzultirati P. DUHEM, *Le système du monde, Histoire des doctrines cosmologiques de Platon à Copernic*, tome III, Hermann, Paris, 1958.

¹⁶ O Augustinovu poimanju stvaranja i vremena vidi izvrsno poglavlje, E. GILSON, *Introduction à l'étude de Saint Augustin*, Paris, 1929, str. 242–252.

¹⁷ TOMA AKVINSKI, *Suma protiv pogana*, preveo Augustin Pavlović, Zagreb: Kršć. sadašnjost, 1993.

njovjekovne misli nije dostatno naglasila važnost škole u Chartresu i njezinih konstitutivnih elemenata za daljnje razvijanje povijesti duha. Između škola koje participiraju u preporodu XII. stoljeća, škola u Chartresu zauzima važno mjesto zbog svojih učitelja kao i zbog školskog usmjerenja.

Za Stvoritelja reći ne znači drugo do determinirati u svojoj vječnoj mudrosti formu svih budućih stvari. Božanska forma jedina je istinska forma. Ako ne bi bilo čovjeka, ono što je čovjeku vlastito, dakle čovječnost, prestala bi biti čovječnost. Međutim, forma kao takva svedena na jednostavnost božanske forme ne bi bila iščezla.

Bog je želio da se čovjek služi stvarima koje ga okružuju da bi se uzdigao do Njega. Na taj način svako će biće dosegnuti svoju savršenost koja se sastoji u sličnosti s božanskom dobrotom.

Treba dakle dopustiti višnju mudrost koja bićima naznačuje njihovu svrhu i čini ih kadrin da je slijede, i u tome je Božja svojstvena uloga.

POJAM STVARANJA U RASPRAVI O BITIMA HERMANA DALMATINA

Sažetak

Jedan od izdanaka slavne škole u Chartresu iz XII. stoljeća jest i naš Herman Dalmatin. Od njegovih različitih intelektualnih interesa izabrali smo temu koja je zaokupljala ne samo njegov duh već i duh svih komentatora i učitelja iz Chartresa. Problem stvaranja vrlo je zahtjevan jer je zamršeno shvatiti u potpunosti djelatnost Boga Stvoritelja i njegov odnos sa svijetom stvorenja. Hermanov pristup na temelju tekstova koje smo letimično pregledali pokazuje se kao primjer autonomnog mislitelja koji obrađuje probleme u novom duhu oslanjajući se prirodno na autoritete Platona, Boetija, Aristotela i druge. Dok je antika općenito shvaćala stvaranje kao uređivanje, polazeći od prvotnog kaosa kojem se nisu tražili uzroci, Herman smjelo izlaže da postoji samo jedan svemogućí Stvoritelj, prapočetni uzrok i množitelj svemira. Na taj način dodaje ono što »nedostaje« Platonovom Demijurgu da bude Stvoritelj u kršćanskom smislu i kuša racionalno iznijeti ono u što kršćani vjeruju, naime da je Bog »in principio« stvorio nebo i zemlju.

THE NOTION OF CREATION IN HERMAN DALMATIN'S *TREATISE ON ESSENCES*

Summary

Herman Dalmatin is one of the scions of the famous Chartres twelfth-century school. Of his varied intellectual interests, we have picked a topic arresting his spirit, yet also the spirits of all the Chartres commentators and teachers. The problem of creation is quite challenging because a complete understanding of God the Creator's activities and his relationship with the world of creatures is a complex issue. On the basis of the texts we have cursorily inspected, Herman's approach is an example of an autonomous thinker considering problems in a novel way, naturally, relying on the authorities of Plato, Boetius, Aristotle, and others. While the Classics generally viewed creation as putting things in order, starting from an original chaos the causes of which had not been looked for, Herman boldly expounded that there is but one almighty Creator, the primordial cause and multiplier of the Universe. In this manner, he added what Plato's Demiurge »lacked« so he could be a Creator in the Christian sense, attempting a rational presentation of the Christian belief, that is, that God created heaven and earth »in principio«.